

تجربه زیسته فعالان صنعت گردشگری در پاندمی کرونا (مدیران اقامتگاه‌های بوم‌گردی استان خراسان جنوبی) یک مطالعه پدیدار شناختی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۳۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱

کد مقاله: ۲۵۱۳۶

هادی غلامرضایی*^۱، عبدالله شفیعی آبادی^۲

چکیده

پژوهش حاضر در قالب یک پژوهش کیفی - پدیدارشناختی با هدف بررسی تجربه زیسته فعالان صنعت گردشگری در پاندمی کرونا با محوریت مدیران اقامتگاه‌های بوم‌گردی استان خراسان جنوبی انجام شد. بدین منظور برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه عمیق با ۱۲ نفر از مدیران اقامتگاه‌های بوم‌گردی شهرهای مختلف استان خراسان جنوبی، بهره گرفته شد. مصاحبه‌ها ضبط و کلمه به کلمه پیاده شد و با استفاده از روش کلایزی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج در دو درون‌مایه اصلی شامل چالش‌ها و مشکلات اقامتگاه‌های بوم‌گردی در دوران پاندمی کرونا و راهکارهای مدیران اقامتگاه‌ها برای کاستن از حجم مشکلات بیان شد. درون‌مایه‌های فرعی بخش نخست پژوهش در خصوص چالش‌ها شامل مواردی از قبیل: مشکلات روحی و روانی؛ استرس و فشار روانی بازپرداخت وام‌ها؛ حس تنهایی و رؤیای از دست رفته؛ مشکلات شغلی؛ تعدیل نیرو؛ فروش همراه ضرر اقامتگاه بوم‌گردی؛ اختلال در فعالیت بوم‌بازارها بود. همچنین درون‌مایه‌های فرعی بخش دوم برای راهکارها شامل مواردی از قبیل، واکسیناسیون عمومی؛ تخصص و آموزش مهم‌ترین امر برای مدیریت اقامتگاه؛ حمایت دولت در بخش‌های بیمه، مالیات، بازپرداخت وام و استفاده از بستر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی بود.

واژگان کلیدی: کرونا، گردشگری، اقامتگاه بوم‌گردی

۱- دانشجوی دکترای مشاوره، دانشگاه آزاد تهران شمال، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

hadirezayi2014@gmail.com

۲- استاد گروه مشاوره، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

شیوع و ابتلا به انواع بیماری‌های عفونی در طول تاریخ، یکی از جدی‌ترین عوامل تهدیدکننده سلامت بشر بوده است که جدیدترین آن ویروس نوظهور کوید^۱ ۱۹ می‌باشد. ۳۱ ماه دسامبر سال ۲۰۱۹ میلادی، خوشه‌ای از موارد عفونت شدید تنفسی در شهر ووهان کشور چین گزارش شد که باعث نگرانی‌های زیادی شد (سازمان بهداشت جهانی، گزارش وضعیت ویروس جدید کرونا ویروس^۲، ۲۰۲۰): یک کرونا ویروس جدید که ۷۰٪ قربانیت ژنتیکی با سارس دارد (زو^۳ و همکاران، ۲۰۱۹: ۱۹). این بیماری، یک بیماری قابل انتقال از حیوان به انسان و از انسان به انسان محسوب می‌شود که هنوز واکسن و درمان مناسب برای آن وجود ندارد. از این رو، بسیاری از کشورها برای کنترل این بیماری از روند قرنطینه‌سازی استفاده کرده‌اند (سا^۴، ۲۰۲۰: ۷۰).

با وجود مزایای قرنطینه در پیشگیری از گسترش هر چه بیشتر ویروس کرونا و کاهش موارد ابتلا و متعاقب آن کاهش هزینه‌های درمان و مرگ و میر در افراد (کیو^۵ و همکاران، ۲۰۲۰: ۱۵)، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که قرنطینه‌سازی کل جوامع و تعطیلی مراکز تفریحی، آموزشی و... با ایجاد تغییراتی در شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، شکل اصلی و شناخته شده فعالیت‌ها را دگرگون ساخته و دنیا را با مسائلی که هم دارای جنبه‌های مثبت و هم منفی است رو به رو کرده است. یکی از این صنایع درگیر، صنعت گردشگری است (کرمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۲۰).

گردشگری به مجموعه فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که در جریان مسافرت یک گردشگر اتفاق می‌افتد. به طور کلی می‌توان هرگونه فعالیت و فعل و انفعالی را که در جریان سفر یک سیاحت‌گر اتفاق می‌افتد گردشگری تلقی کرد (شریفی‌فر و خلیوند، ۱۳۹۵: ۳۴) و بر اساس تعریف سازمان جهانی جهانگردی^۶ نیز گردشگر کسی است که به کشور یا کشورهایی که در آن اقامت دائم ندارد، سفر می‌کند و هدف اصلی سفرش انجام فعالیت‌های درآمدزا نیست و در داخل مرزهای کشوری که به آن سفر می‌کند، یک شب و کمتر از یک سال اقامت می‌کند (لطفی خاچکی، ۱۳۸۷: ۱۸۳).

صنعت گردشگری امروزه بخش مهمی از اقتصاد جهان را در برمی‌گیرد که با شیوع ویروس کرونا به عنوان یک صنعت فعال و تأثیرگذار با شرایطی متفاوت مواجه شده است. چنان‌که با بررسی مطالعات صورت گرفته در حوزه صنعت گردشگری و کرونا، نتایج پژوهش عمادی و اصغری (محبوب ۱۳۹۹) حاکی از تأثیر منفی کرونا بر صنعت گردشگری بود. نیکفال مغالو و منصور (۱۳۹۹) در پژوهشی نشان دادند که شیوع ویروس کرونا باعث ایجاد رکود و سیر قهقراپی صنعت در حال توسعه و بزرگ گردشگری در سطح جهان شده است. نیکولا^۷ و همکاران (۲۰۲۰) از پژوهش خود چنین نتیجه گرفتند که صنعت گردشگری از جمله مهم‌ترین صنایعی است که شیوع ویروس کرونا بر آن تأثیر منفی گذاشته است. گوان^۸ و همکاران (۲۰۲۰) نیز در پژوهشی اثرات منفی ناشی از بیماری کوید ۱۹ را بر صنایع مهم اقتصادی همچون صنعت گردشگری مورد بررسی و تأیید قرار دادند.

حال بر اساس مطالب مطرح شده و شواهد پژوهشی موجود و با توجه به شرایط بحرانی همه‌گیری ویروس کرونا و شیوع سریع این بیماری و قرنطینه‌سازی کل جوامع و تعطیلی مراکز تفریحی، گردشگری و... که بسیاری از صنایع مختلف را تحت تأثیر قرار داده و آثار سوئی بر رونق کسب و کار این صنایع داشته، مسئله اساسی پژوهش حاضر بررسی و تحلیل جنبه‌ها و ابعاد مختلف تأثیرگذاری ویروس کووید-۱۹ بر صنعت گردشگری و ارائه راهکارهای مقابله با آن است.

۲- روش پژوهش

مطالعه حاضر به روش کیفی و با رویکرد پدیدارشناسی انجام شد. هدف مطالعه پدیدارشناسی، تشریح و توضیح ساختار یا ماهیت تجارب زنده در مورد یک پدیده بوده که به دنبال ارائه یک معنا و مفهوم واحد در جهت نشان دادن نماد و ذات آن پدیده توصیفی دقیق از تجارب زنده روزمره آن است. به طور کلی در مطالعات پدیدارشناسی منبع اصلی داده‌ها، گفتگوهای عمیق محقق و شرکت‌کنندگان است و محقق بدون آنکه بحث را هدایت کند به شرکت‌کننده کمک می‌کند تا تجریبات زنده‌اش را توصیف کند (صانعی و نیکبخت نصرآبادی، ۱۳۸۴: ۴۳).

در بررسی‌های پدیدارشناسی تا زمان دستیابی به ضابطه اشباع در مورد مفهوم پدیده مورد بررسی، نمونه‌گیری باید ادامه یابد. تا جایی که با افزایش حجم نمونه، حجم داده‌های افزوده شده چشم‌گیر نباشد (ماسون^۹، ۲۰۱۰: ۱۰). از آنجایی که ملاک نمونه

1 Corona Virus Disease 2019: COVID-19
2 WHO. Novel coronavirus (2019-nCoV) situation report
3 Zhu
4 SA
5 Qiu
6 World Tourism Organization
7 Nicola
8 Guan
9 Mason

رسیدن به اشباع بود، بعد از مصاحبه با ۱۰ نفر از مدیران بوم گردی های شهرهای مختلف استان خراسان جنوبی اطلاعات به اشباع رسید اما جهت اطمینان با ۱۲ نفر مصاحبه شد که در جدول ۱ اطلاعات دموگرافیک آن‌ها ارائه شده است.

جدول ۱- ویژگی های دموگرافیک شرکت کنندگان

ردیف	سن: میانگین ۴۴ سال	تحصیلات	مدت فعالیت اقامتگاه بوم گردی
۱	۴۵	دیپلم	۶
۲	۳۰	لیسانس	۳
۳	۳۸	لیسانس	۵
۴	۵۶	فوق دیپلم	۱۰
۵	۴۹	فوق لیسانس	۹
۶	۲۹	فوق لیسانس	۷
۷	۵۸	دیپلم	۷
۸	۴۰	فوق دیپلم	۶
۹	۳۸	دیپلم	۲
۱۰	۴۲	لیسانس	۸
۱۱	۴۹	فوق لیسانس	۴
۱۲	۶۱	لیسانس	۱۰

۲-۱- شیوه گردآوری

در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها از روش مصاحبه عمیق و نیمه ساختار یافته استفاده شد. مصاحبه‌ها به صورت مجازی و زنده در بستر شبکه اجتماعی واتساپ انجام گرفت. پژوهشگر پس از معرفی خود و بیان اهداف پژوهش، به منظور رعایت ملاحظات اخلاقی، به شرکت کنندگان اطمینان داد که اطلاعات محرمانه خواهد ماند و آن‌ها می‌توانند هر زمان که بخواهند از شرکت در مصاحبه انصراف دهند. همچنین با ارسال فرمی برای مصاحبه کنندگان مبنی بر دریافت رضایت‌نامه کتبی و اجازه برای ضبط صدا گرفته شد. هر مصاحبه به طور میانگین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه طول کشید و به صورت صوتی ضبط شد. در پایان مصاحبه زمانی به شرکت کنندگان اختصاص داده شد تا در صورتی که پرسش یا نظری دارند مطرح نمایند، همچنین از آن‌ها اجازه گرفته شد در صورت نیاز، مجدداً با آن‌ها تماس گرفته شود.

۲-۲- روش تحلیل داده‌ها

برای تحلیل یافته‌ها از روش توصیفی کلاسیکی مطابق با روندی که مورو^۱ و همکاران (۲۰۱۵: ۸۳۰) به آن پرداخته‌اند، استفاده شد. در گام اول، تمام مصاحبه‌ها به دقت پیاده‌سازی و بارها و بارها خوانده شد تا یک معنای کلی درباره محتوای آن به دست آید. در گام دوم، جملات مهمی که با پدیده گردشگری و کرونا بود در برگیرنده دیگری یادداشت و با شماره صفحه و خط کدگذاری شدند. در گام سوم، از هر عبارت یک مفهوم که بیانگر معنی و قسمت اساسی تفکر فرد بود، مفهوم‌سازی شد. در گام چهارم، این معنای فرموله شده، در مقولات، دسته‌ها و درون‌مایه‌ها طبقه‌بندی شدند. در گام پنجم، یافته‌ها در یک توصیف منسجم از پدیده مورد نظر ادغام شدند. در گام ششم، ساختار اساسی پدیده (تا حد امکان به صورت واضح و شفاف) توصیف شد. در مرحله پایانی، فرایند اعتباربخشی با ارجاع به برخی از شرکت کنندگان و پرسش درباره اینکه آیا یافته‌ها واقعاً تجربه آن‌ها را انعکاس می‌دهند؛ انجام شد. برای بررسی اعتبارپذیری^۲ یافته‌ها، درون‌مایه‌ها و توضیحات آن‌ها به تعدادی از شرکت کنندگان داده شد تا مشخص شود که تفسیر نتایج، مشابه نظر ایشان است. در مواردی که مغایرت وجود داشت، دوباره از فرد سؤالاتی پرسیده شد و نتایج نهایی به فرد ارائه گردید. همچنین، اختصاص زمان نسبتاً طولانی پژوهشگر برای درگیری با جزئیات مصاحبه‌ها و تحلیل موارد متناقض، از جمله اقدامات دیگر برای افزایش اعتبارپذیری بود. جهت بررسی قابلیت اطمینان^۳ نیز متن مصاحبه‌ها به صورت خام به یک ناظر بیرونی که متخصص روش تحقیق کیفی بود داده شد تا میزان مشابهت درون‌مایه‌ها بررسی شود. وی با توجه به برداشت خود کدگذاری‌هایی انجام داد. هماهنگی در کدگذاری بین پژوهشگر و ناظر ۸۰٪ بود در مواردی که اختلاف نظر وجود داشت تلاش شد از طریق بازنگری داده‌ها و تحلیل موارد مغایر، نظرات به هم نزدیک شوند.

- 1 *Morrow*
- 2 *Credibility*
- 3 *Dependability*

۳- یافته‌ها

هدف از این پژوهش بررسی تجربه زیسته مدیران اقامتگاه‌های بومگردی استان خراسان جنوبی در دوران پاندمی کرونا بود. یافته‌ها نشان می‌دهد که تجربه این افراد در دو قالب درون‌مایه اصلی الف) مشکلات و چالش‌ها و ب) راهکارها قرار می‌گیرد؛ که در ادامه این درون‌مایه‌ها و زیرمجموعه‌های آن‌ها به تفصیل بیان شده است:

۳-۱- مشکلات و چالش‌ها

مهم‌ترین مشکلات و چالش‌ها در زمینه تأثیرات کرونا بر صنعت گردشگری خود به درون‌مایه‌های فرعی (مشکلات روحی و روانی، استرس و فشار روانی بازپرداخت وام‌ها؛ حس تنهایی و رویای از دست رفته؛ مشکلات شغلی، تعدیل نیرو، واگذاری و فروش اقامتگاه حتی با ضرر، اختلال عملکرد بوم بازارها) تقسیم شده است که در ادامه ارائه گردیده است:

۳-۱-۱- مشکلات روحی و روانی

با شروع پاندمی کرونا اقتصاد جهانی با چالش جدیدی مواجه شد و به طبع صنعت گردشگری نیز بی‌نصيب از این مسئله نبود. گردشگری به زعم بسیاری از کارشناسان بیشترین آسیب را در این حوزه صنایع مختلف تجربه کرد. وقتی پاندمی کرونا در ایران نیز گریبان گیر مردم شد، صنعت گردشگری و بوم گردی‌ها با چالش عدیده‌ای روبرو شد. صنعتی نوپا در استان خراسان جنوبی که چند صباحی از شروع فعالیتش نگذشته بود (البته به جز بوم گردی‌های شهرستان طبس). اولین شوک به لحاظ روحی و روانی بر فعالین این حوزه وارد شد این بود که دنیایی که با کلی شور و شوق و امید به کسب درآمد و دریافت حس خوب، گام گذاشته بودند، به ناگهان به واسطه قرنطینه‌های عمومی و فراگیر و ممنوعیت تردد در بین شهرها و استان‌ها، به یأس و ناامیدی تبدیل می‌شد. البته جدای از این مسئله، درگیری ذهنی‌ای که به واسطه پرداخت وام‌های گرفته شده برای بوم‌گردی، اجاره‌بهای بوم‌گردی، پرداخت هزینه‌های کارکنان و بیمه تأمین اجتماعی، هزینه نگهداری وسایلی که برای بوم‌گردی خریداری شده بود و حتی تنهایی و ... همه و همه باعث می‌شد فشارهای روحی و روانی زیادی فعالین حوزه گردشگری روستایی تحمل نمایند. در ادامه به درون‌مایه‌های فرعی این حوزه پرداخته شده است:

-استرس و فشار روانی بازپرداخت وام‌ها

بسیاری از فعالین حوزه گردشگری روستایی و صاحبان بوم‌گردی‌ها به واسطه تسهیلات ارزان‌قیمت و تشویقی که از سوی وزارت و اداره کل‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان ارائه شد، اقدام به تجهیز و بازسازی بوم‌گردی‌های محل فعالیتشان کرده بودند و امید داشتند به واسطه فعالیت و پذیرش مهمان و ارائه خدمات، اقساط خود را پرداخت نمایند، اما به واسطه پاندمی کرونا و ممنوعیت سفر و قرنطینه‌های طولانی مدت عملاً هیچ‌گونه پذیرش مهمانی نداشته و در سردر تمام بوم‌گردی‌ها با تأکید اداره‌های میراث فرهنگی و گردشگری شهرستان‌ها بنر «فعالاً به دلیل شیوع کرونا از پذیرش مهمان معذوریم» نصب شده بود. شماره ۷ تجربه خود را این‌گونه توصیف می‌کند: «به واسطه نگارش و ارائه طرحی که به اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری استان ارائه دادم، مشمول دریافت وام یک میلیاردی شدم و تمام این وام را به همراه پس‌اندازی که داشتم برای احداث واحد اقامتی در دل کویر نمودم، خوب دوری از محیط شهری و حتی روستایی، هزینه‌های سنگینی برای احداث اقامتگاه برای من داشت، اما بعد احداث خداروشکر خیلی خوب بود و استقبال خوبی از اقامتگاه شد و میهمان‌های زیادی داشتم که ضمن دریافت حس خوب و گسترده شدن دامنه دوستی‌هایم، با هزینه خود اقامتگاه، اقساط سنگین وام رو نیز پرداخت می‌کردم و اوضاع خوبی داشتم... اما به ناگه همه چی عوض شد از همان روزهای اول کرونا در چین استرس این را داشتم که نکند به ایران هم این ویروس نفوذ پیدا کند و هر شب پیگیر اخبار بودم تا روزی که اخبار گفت نخستین نمونه‌های مثبت کرونا در استان خراسان جنوبی یافت شد و کم‌کم تمام ایران درگیر این پاندمی شد و عملاً هر شب من و همسرم نگران بازپرداخت اقساط وام بودیم... چند قسط را توانستیم با پس‌انداز قبلی اقامتگاه پرداخت کنیم... اما از قسط چهارم من و همسرمان مانده بیکار و بدون هیچ‌گونه درآمدی و هر شب استرس و نگرانی زیادی را تحمل می‌کردیم...».

شرکت‌کننده شماره ۳ بیان می‌دارد «من جوان هستم و شغل و درآمد دیگه‌ای نداشتم و با دریافت وامی که گرفتم توانستم اقامتگاه بوم‌گردی‌ام را تأسیس کنم... حال وقتی دویست میلیون وام گرفته‌ام و ماهیانه باید سه میلیون و نهصد هزار تومان پرداختی داشته باشم که عملاً نمی‌تونم و واقعاً دچار مشکل شده‌ام و دوران سختی را پشت سرمی‌گذارم و همه نگرانی و دغدغه‌ام پرداخت اقساط هست».

-حس تنهایی و رویای از دست رفته

برخی از مدیران اقامتگاه‌های بوم‌گردی استان خراسان جنوبی بومی این منطقه نیستند و از شهرهای دیگر به واسطه علاقه به طبیعت و گردشگری و نیز سرمایه‌گذاری گام در مناطق روستایی گذاشته‌اند و با خانواده مهاجرت معکوس از شهر به روستا داشته‌اند، در همین راستا شرکت‌کننده شماره ۸ بیان داشت «من و همسر به واسطه تحصیلات گردشگری که داشتیم و نیز علاقه‌ای که

به گردشگری و اکوتوریسم داشتیم از تهران به این روستا مهاجرت کردیم و خانه‌ای را از بومیان خریدیم و شروع به بازسازی آن کرده و با اندک پس‌اندازمان نیز ملک کشاورزی‌ای در این روستا خریدیم، اوضاع خوب پیش می‌رفت هر چند سختی‌های زیادی را تحمل کردیم و کم کم مردم روستا هم ما رو داشتند می‌پذیرفتند که ما تنها به فکر منافع شخصی خودمان نیستیم و با رونق گردشگری کسب و کار و فروش محصول کشاورزی‌شان بهتر انجام می‌شود؛ اما بعد از حدود ۱۴ ماه از فعالیتیمان و در حالی که آماده می‌شدیم عید ۹۹ عیدی پرشکوه رو داشته باشیم و خیلی‌ها هم حتی رزرو کرده بودند اقامتگاه را... اما حیف که با وجود کرونا همه چی به هم ریخت... من و همسرم که دلگرم بودیم به حضور مهمانان، حال در روستا تنهای تنها شدیم و شرایط بسیار سختی را تحمل کردیم تا با ادامه‌دار شدن روند باز به صورت موقت به تهران برگشتیم تا ببینیم در ادامه چه خواهد شد».

۳-۱-۲- مشکلات شغلی

با شروع همه‌گیری ویروس کرونا، تمام فعالین حوزه گردشگری، از هتل‌داران، سیستم هواپیمایی، ریلی، ناوگان حمل و نقل، آژانس‌های گردشگری و هواپیمایی و اقامتگاه‌های بوم‌گردی همه و همه با مشکلات شغلی و چگونگی تأمین هزینه حقوق پرسنل، پرداخت حق بیمه پرسنل، اجاره‌بها و هزینه مالیات و سایر هزینه‌های جاری، مواجه شدند. در این بین واکنش بوم‌گردی‌های استان خراسان جنوبی نیز قابل تأمل بود. برخی از واحدهای اقامتی دست به تعدیل نیرو زدند، برخی از واحدهای اقامتی اجاره‌ای اقدام به فسخ یک طرفه قرارداد و پرداخت جریمه و یا حتی تعطیلی و فروش زیر قیمت اقامتگاه پرداختند. از طرفی بسیاری از فعالین و مدیران اقامتگاه‌های بوم‌گردی سعی زیادی در معرفی صنایع دستی و کشاورزی منطقه فعالیت خود دارند و حتی اقدام به تأسیس و راه‌اندازی بوم بازارهایی نموده‌اند که این حوزه نیز با شیوع ویروس کرونا دچار مشکلاتی شده است.

-تعدیل نیرو

مجموعه‌های اقامتی بوم‌گردی با اشتغال‌زایی که داشتند و دارند، زمینه و بستر مناسبی برای اشتغال مستقیم و غیرمستقیم مردم فراهم می‌نمایند و از آنجا که بخش زیادی از بازپرداخت حقوقی و مالی این افراد از درآمد مستقیم اقامتگاه هست، با وجود کرونا و عدم پذیرش میهمان عملاً مجموعه افراد شاغل در اقامتگاه بیکار شده و کارفرما و یا به اصلاح مدیر اقامتگاه نیز مجبور به پرداخت حقوق، حق بیمه، مالیات، قبوض برق و گاز و آب و ... می‌باشد و این شد که برخی از اقامتگاه‌ها اقدام به تعدیل نیرو زدند... شرکت‌کننده شماره ۱ بیان می‌داشت که «ما در مجموعه اقامتگاه بوم‌گردی که در مرکز استان داشتیم ۸ نفر کادر اجرایی به همراه ۳ آشپز و کمک آشپز نیروی رسمی داشتیم که با شروع کرونا مجبور شدیم برای ادامه بقا و نیز کم کردن هزینه‌ها ۵ نفر از پرسنل اجرایی و یک کمک آشپز رو بر خلاف میل باطنی‌مان تعدیل کنیم و هنوز هم بابت این اتفاق ذهنم ناراحت هست چرا که آن دوستان سه نفرشان نان‌آور خانواده‌شان بودند و بقیه نفرات هم در عین جوانی به دنبال کسب درآمد و پس‌انداز بودند نیز متضرر شدند و چشم انتظار پایان کرونا و واکنش‌های عمومی هستیم تا در صورتی که این عزیزانم هنوز شغلی را پیدا نکرده باشند، به اقامتگاه و پست قبلی‌شان آن‌ها را برگردان».

-فروش همراه ضرر اقامتگاه بوم‌گردی

مشکل دیگری که به واسطه بهم‌ریختگی عمومی شرایط کرونایی به وجود آمد فروش و واگذاری برخی اقامتگاه‌های بوم‌گردی آن هم فروش به پایین‌ترین نرخ ممکن و حتی با ضرر. شرکت‌کننده شماره ۱۲ بیان می‌داشت که «من با وسوسه یکی از همکاران بازنشسته‌ام که در شهر یزد اقامتگاه بوم‌گردی داشت، اقدام به بازسازی خانه پدری‌ام کردم و وام اداره میراث رو هم گرفتم و کلی هم خرج کردم و قریب به یک میلیارد وسایل و تجهیزات از قبیل فرش، یخچال، تلویزیون، تخت و... خریداری کردم... با وجودی که تنها شش ماه از آغاز فعالیتیم می‌گذشت و در این مدت من و همسرم و دخترم و خواهرزاده‌ام با هم اقامتگاه را به اصطلاح می‌چرخانیدیم، اوضاع بسیار خوب و امیدوار کننده بود ولی حیف که با آغاز پاندمی کرونا با توجه به دور بودن ما از مرکز استان و سایر مناطق، دیگر گردشگر و مهمانی نداشتیم و هزینه بود که روی هزینه برای من تلمبار می‌شد و با همین وجود هم ۸ ماه صبر کردم ولی دیدم کرونا که قصد ندارد به این زودی از بین ما رخت بر بندد، به ناچار و بر خلاف میل باطنی‌ام برای جلوگیری از ضرر و زیان بیشتر و نیز تسویه وام و تسهیلات اخذشده، مجبور شدم اقامتگاه بوم‌گردی‌ام را به یکی از بومیان روستا بفروشم آن هم به ۱۵ درصد زیر قیمت کارشناسی و آن هم به صورت اقساطی...».

-اختلال در فعالیت بوم بازارها

بخش دیگری که در زمینه اشتغال می‌توان جای داد، بحث بوم بازارها بود، بوم بازارها با کمک مدیران اقامتگاه‌ها و فعالین گردشگری و نیز مسئولین منطقه و روستایی شروع به فعالیت کردند و در آن مردم صنایع دستی خود را از قبیل قالی، قالیچه، حوله، گلیم، جاجیم و... رو در کنار فروش محصولات کشاورزی ناب خراسان جنوبی از جمله زرشک، زعفران، گیاهان دارویی، عناب و... را به فروش می‌رساندند و هر روز رونق بیشتری به خود می‌دید، اما با شروع کرونا و عدم حضور گردشگر در روستا و از آن طرف

عدم خرید و تراکنش مالی برای صاحبان بوم‌بازارها، باعث شد در کنار دلسردی و غمی که برای مردم به وجود آمده بود، انگیزه آنان نیز در فروش محصولات نیز دچار مشکل شود.

شرکت‌کننده شماره ۹ بیان می‌دارد «بعد از حدود دو سال فعالیت از عید ۹۸ با کمک زنان روستا توانستم یک شرکت تعاونی خرد برای زنان تشکیل داده تا آنان بتوانند مجدداً هنر گذشتگان خود در زمینه قالی، قالیچه، حوله، جاجیم رو تهیه کنند و توسط غرفه‌ای که در بوم‌گردی برای فروش محصولات این شرکت تعاونی تعبیه شده بود به فروش برسانند... بسیار حس و حال خوبی ایجاد شده بود و گردشگران نیز استقبال خوبی از محصولات تولیدی زنان روستا داشتند و حال همه خوب بود و هر روز زنان بیشتری اقدام به عضویت در شرکت تعاونی و نیز تولید محصولات در منزل شخصی خود می‌پرداختند و ما برنامه داشتیم در عید امسال جشنواره بزرگی را در این زمینه برگزار کنیم ولیکن با کرونا و عدم ورود گردشگران به روستا و نیز سخت شدن رفت و آمدها، زنان تولیدکننده محصولات نیز برای فروش محصولات خود دچار مشکل شدند...».

۲-۳- راهکارهای کاهش و جبران مشکلات ناشی از کرونا بر صنعت گردشگری و بوم‌گردی

طبیعتاً با ارائه واکسن‌های مختلف از سوی شرکت‌های مختلف داروسازی و اقدام به واکسیناسیون عمومی در جهان امید است که گردشگری رونق دوباره خود را به دست بیاورد. در کشور ما نیز با شروع واکسیناسیون اقشار جمعیتی خاص، امید است که تا عید ۱۴۰۱ شاهد واکسیناسیون عمومی همه افراد جامعه باشیم تا بتوان سفر را دوباره آغاز کرد و شاهد عادی شدن روال زندگی باشیم. هر چند کرونا باعث شد ما قدر واقعیت‌ها، نعمت‌های پیرامونمون رو بیشتر بدانیم، به نظر می‌رسد مردم نیز قدر سفر و سفر کردن بی‌دغدغه و اقامت در اقامتگاه‌ها رو بیشتر بدانند و لحظه شماری کنند تا در صورت واکسینه عمومی به سفر بروند. علاوه بر این بعد از پیک اول و دوم کرونا و از تیرماه ۱۳۹۹ به بعد کم‌کم فعالیت اقامتگاه‌های بوم‌گردی آغاز شد و به صورت کم و بیش فعالیت‌هایی داشتند در این خصوص پذیرش کم‌تر و برگزاری جشنواره‌های آنلاین و نیز ارتباط‌های تصویری از مناظر طبیعی و فضای اقامتگاه جهت حفظ ارتباط با میهمانان، همچنین برای آینده روند ارائه مجوز را به صورت تخصصی دادن از جمله راهکارهایی است که توسط مصاحبه‌کنندگان بیان شد. علاوه بر این ارائه تسهیلات و دادن زمان برای بازپرداخت وام‌ها می‌تونه کمک بخش اقامتگاه‌ها برای ادامه حیاتشان هست. در ادامه به طور مفصل‌تر راهکارها بیان شده است:

- واکسیناسیون عمومی

خوب با همه‌گیری کرونا، مردم دیگر نمی‌توانند از محدوده امن خودشان خارج شده و برای گشت و گذار و تفریح از سرزمین خود خارج شوند و این مسئله باعث آسیب جدی به اقامتگاه‌های بوم‌گردی و فعالین حوزه صنعت گردشگری هست و با این اوضاع شرکت‌های بزرگ هواپیمایی حتی دچار مشکل شده‌اند؛ ولیکن با توجه به تمرکز پژوهش حاضر بیشترین خواسته و راهکاری که توسط شرکت‌کنندگان بیان شد، واکسیناسیون عمومی مردم است تا بتوانند راحت و بی‌دغدغه سفر کنند، در این راستا شرکت‌کننده شماره یک بیان می‌دارد که «در بسیاری از کشورهای اروپایی فعالین حوزه گردشگری جز اولویت‌های اول دریافت واکسن هستند و امید است در کشور ما نیز هر چه سریع‌تر این اقدام صورت بگیرد تا شاهد رونق دوباره صنعت گردشگری روستایی و آغاز حیات مجدد اقامتگاه‌های بوم‌گردی باشیم و به نظرم چاره‌هایی از ورشکستگی و زیان کمتر بخش گردشگری، واکسیناسیون عمومی است و معتقدم دوی درد رکود اقتصاد گردشگری واکسن است.».

- تخصص و آموزش، مهم‌ترین امر برای مدیریت اقامتگاه

طبیعی به نظر می‌رسد که رونق صنعت گردشگری روستایی برای مردم بومی منطقه نیز آورده‌های اقتصادی خوبی دارد و باعث توسعه پایدار محیط زیست بوم خواهد شد، به شرطی که مسئولین و فعالین و دست‌اندرکاران حوزه گردشگری به صورت حرفه‌ای وارد این حوزه شده و مسلط به حیطه فعالیت گردشگری باشند چرا که واگذاری امتیاز بوم‌گردی بدون ضابطه خاص و معین می‌تواند در درازمدت باعث آسیب شده و هم می‌تواند تأثیر منفی بر میهمان و گردشگر و هم تأثیر منفی بر محیط زیست بوم و اقامتگاه داشته باشد و به نظر می‌رسد بخش زیادی از فعالین اقامتگاه‌های بوم‌گردی که اقدام به فروش و یا حتی اعلام ورشکستگی مالی در این زمینه داشتند، ناشی از عدم تخصص و حرفه‌ای بودن متولیان بود و صرفاً بر اساس شنیده‌ها وارد این عرصه شده بودند و به دنبال صرفاً یک سود بودند و با توجه به شرایط به وجود آمده به شرایط کرونا قادر به ادامه فعالیت نبودند. در این راستا شرکت‌کننده شماره ۱۱ بیان داشت که «من خودم تحصیل کرده رشته گردشگری هستم و همسرم نیز همین‌طور و پدرم نیز محیط‌بان بود و علاقه زیادی به گردشگری داشت. حدود ۳ سال درگیر کسب تجربه و آموزش و گذراندن دوره‌های آموزشی بودم و در زمینه بوم‌گردی مطالعات زیادی داشتم، سفرهای زیادی رفتم و با اساتید مختلفی در این زمینه مشاوره داشتم و بعد اقدام به تأسیس اقامتگاه بوم‌گردی نمودم و حتی در این زمینه هم اعتقاد بر این بود که نباید تسهیلات دولتی زیادی بگیرم و با تسهیلات اندک و نیز هزینه‌ای که از خود اقامتگاه داشتیم خرج اقامتگاه و تجهیز و تکمیلش کردم... اما سراغ دارم نفری که حوزه کاری‌اش فروش آهن‌آلات بوده و در حیطه گردشگری هیچ تخصصی نداشته و صرفاً به خاطر دریافت تسهیلات و بعداً سود وارد

این حرفه شده بود و بعد از اینکه به کرونا خوردیم، عملاً توان بازپرداخت اقساط را نداشت و اقامتگاه را واگذار کرد آن هم به ضرر... از طرف دیگر بحث تخصص در نوع برخورد ما با مهمانان و نگاه ما به گردشگر بسیار تأثیر می‌پذیرد و گردشگری که کیلومترها راه را با سختی به استان ما آمده است طبیعتاً برخورد خوب و مهمان‌نوازی می‌تواند در جذب سایر گردشگران و تداوم وضعیت آینده صنعت گردشگری (البته در شرایط پسا کرونا) باشد».

– دولت از حق خودشی در برابر فعالین گردشگری نگذرد اما کوتاه بیاد...

یکی از سیاست‌های دولت یازدهم، حمایت از توسعه بوم‌گردی‌ها بود و در این راستا وام‌های ۵۰ میلیونی تا یک میلیاردی به متقاضیان اختصاص داده می‌شد. در دوران کرونا نیز این امر دنبال شد و دولت وام‌هایی ویژه این دوره رکود اختصاص داد که البته این وام به گفته مصاحبه‌شوندگان اصلاً وام خوبی نبود و کارایی لازم را نداشته و به همین خاطر استقبال خوبی هم از این وام نشد. هر چند اقساط وام‌های قبلی نیز که برای اقامتگاه‌ها اخذ شده بود نیز کماکان باید پرداخت می‌شد. خوب راهکار پیشنهادی این بود که در جملات شرکت‌کننده شماره ۴ به خوبی به آن اشاره شده است و این سخنان در بین اکثر شرکت‌کنندگان مشترک بود: «وامی را که دولت اختصاص داد برای زبان دیدگان و اختصاصاً کسب و کارهایی که از کرونا آسیب دیده‌اند، اصلاً کارایی لازم را نداشت به عنوان مثال به من پیشنهاد وام ۱۵۰ میلیونی شد، با بازپرداخت دو ساله و نرخ سود سالیانه ۱۲ درصد و این یعنی اینکه من باید ماهیانه میانگین ۷ میلیون قسط پرداخت کنم خوب سؤال من این است که اگر من می‌توانستم در ماه ۷ میلیون پرداختی اقساط داشته باشم، من را چه نیاز به وام!!! ما از دولت نمی‌خواهیم از حق خودش بگذرد بلکه می‌خواهی کوتاه بیاید در صورت امکان... ما می‌گوییم دولت در این بازه زمانی در خصوص مالیات، در خصوص بیمه تأمین اجتماعی کارگر و کارفرما و دادن تنفس برای بازپرداخت وام‌های تأسیس بومگردی ما را همراهی کند تا این دوره را پشت سر بگذاریم... دولت حمایت کند تا صاحبان اقامتگاه به خصوص نفراتی که به صورت تخصصی وارد این حوزه شده‌اند، شغل خود را عوض نکنند، اقامتگاه را ن فروشند و سرپا بمانند تا این پاندمی به پایان برسد».

– استفاده از بستر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی

دوران کرونا به یک باره ارتباط مردم را با همدیگر در سراسر دنیا دچار مشکل کرد، اقامتگاه‌های بوم گردی استان خراسان جنوبی نیز به واسطه نپا بودن نیاز به دیده شدن و تبلیغ دهان به دهان داشتند و تنها از این طریق و داشتن صبر و حوصله و ارائه خدمات خوب، می‌توان امید داشت که این صنعت در استان خراسان جنوبی قوت گرفته و از ثبات لازم برخوردار شود. خوب این روند به خوبی داشت پیش می‌رفت که به واسطه کرونا به یک باره این زنجیره قطع شد و دیگر بعد تبلیغات برای دیدن روستاهای استان خراسان جنوبی، گردشگر و میهمانی وارد این استان نشد. در این راستا برخی از اقامتگاه‌های بوم‌گردی دست به فعالیت گسترده در فضای مجازی زده و با تهیه کلیپ‌هایی و قرار دادن در صفحه شخصی اقامتگاه سعی در معرفی هر چه بیشتر اقامتگاه و روستایی که در آن اقامتگاه داشتند، نمودند و این باعث شناخت بیشتر روستا و دادن حس امید به اقامتگاه‌داران به واسطه شناخته شدن اقامتگاه و گرفتن وقت برای سفر کردن به روستا و اقامت در اقامتگاه بعد از دوران کرونا می‌شد. از طرف دیگر بسیاری از فعالیت‌های بوم‌بازارهایی که وارد این عرصه شدند، مجدداً احیا شد و زنان روستایی توانستند تولیدات خود را از طریق صفحه اقامتگاه به فروش برسانند و این چرخه تولید به تعطیلی کشانده نشود. شرکت‌کننده شماره شش در این زمینه بیان می‌داشت که «با شروع کرونا ما سعی کردیم به جای دست روی دست گذاشتن، عکس‌های مهمانان قبلی‌مان، بازخوردهایشان در دفتر یادداشت اقامتگاه، فضای اقامتگاه در حال و هوای مختلف و ... عکس در صفحه شخصی‌مان در اینستاگرام قرار دهیم و این موضوع باعث تعامل خوب ما با میهمانانمان و نیز باز معرفی اقامتگاه ما در صفحه شخصی میهمانانمان شد و همین‌طور هر روز نفراتی که تمایل به دنبال کردن و دیدن اقامتگاه و روستای ما داشتند زیاد و زیادتر می‌شد و همه آرزو می‌کردند هر چه زودتر کرونا برطرف شود و برای سفر به روستا و برای اقامت به اقامتگاه ما بیایند».

شرکت‌کننده شماره پنج نیز بیان داشت که «در دو سال و نیم فعالیتیم در روستا، بخش ثابت و پرتعداد اقامتگاه ما بوم بازار و فروشگاه کوچکی بود که در گوشه‌ای از اقامتگاه محصولات تولیدی اعم از صنایع دستی، کشاورزی و حتی محصولات دامی روستائیان به فروش می‌رسید و این باعث به وجود آمدن یک شور و شوقی در بین جمعیت روستا به‌ویژه بانوان خانه‌دار شده بود؛ اما وقتی در فضای مجازی و نیز صفحه رسمی اقامتگاه اقدام به تبلیغ کالاهای تولیدی بانوان روستا اعم از گلیم، قالی، قالیچه، حوله و... کردیم بسیاری از میهمانان ما از سراسر کشور اقدام به سفارش محصولات و نیز معرفی محصولات به سایر دوستان و اقوام خود نمودند و از این طریق بعد وقفه‌ای شش ماهه، کم‌کم مجدد فروش محصولات شروع شد و در حال حاضر هر از چند روزی من به اداره پست رفته و برای مشتریان مختلف کالاهای مدنظرشان را ارسال می‌کنیم».

بحث و نتیجه‌گیری

در دنیای کنونی که کشورها برای رشد و توسعه اقتصادی و به تبع آن، افزایش درآمد ناخالص ملی خود از طریق بسط و گسترش صنعت گردشگری برنامه‌ریزی کرده‌اند، معتقدند که این صنعت در اشتغال‌زایی مولد و سودمند است و قابلیت‌های بسیار بالایی را دارد؛ اما واقعیت این است که در این وضعیت پیش‌آمده (شیوع ویروس کرونا) چرخ این صنعت اشتغال‌زا عملاً متوقف شده و واحدها و فعالیت‌های فراوانی در زنجیره وابسته به آن (از جمله اقامت، حمل و نقل، غذا و خوراک، مجتمع‌های تفریحی و سرگرمی و سایر واسطه‌های بالادستی و پایین‌دستی) آسیب دیده و کارکنان آن‌ها ممکن است کار خود را از دست داده باشند که این امر می‌تواند باعث ایجاد رکود و سیر قهقرايي در این صنعت بزرگ در سطح جهان شود (نیکفال مغانلو و منصورى، ۱۳۹۹: ۱۲). از این رو در این پژوهش به بررسی و تحلیل جنبه‌ها و ابعاد مختلف تأثیرگذاری ویروس کووید-۱۹ بر صنعت گردشگری (اقامتگاه-های بوم گردی) و ارائه راهکارهای مقابله با پرداخته شد. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن بود که تجربه زیسته فعالان صنعت گردشگری در اقامتگاه‌های بوم‌گردی استان خراسان جنوبی در قالب دو درون‌مایه اصلی چالش‌ها (مشکلات روحی و روانی؛ استرس و فشار روانی بازپرداخت وام‌ها؛ حس تنهایی و رؤیای از دست رفته؛ مشکلات شغلی؛ تعدیل نیرو؛ فروش همراه ضرر اقامتگاه بوم گردی؛ اختلال در فعالیت بوم‌بازارها) و راهکارها (واکسیناسیون عمومی؛ تخصص و آموزش مهم‌ترین امر برای مدیریت اقامتگاه؛ دولت از حق خودش در برابر فعالین گردشگری نگذرد اما کوتاه بیاد... و استفاده از بستر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی) طبقه‌بندی شد. نتایج پژوهش‌های مختلف نیز بیانگر تأثیر منفی کرونا بر گردشگری هست و از آن به عنوان یک بحران و رکود نام برده‌اند. پژوهش عمادی و اصغری محبوب (۱۳۹۹)، نیکفال مغانلو و منصورى (۱۳۹۹)، منتى (۱۳۹۹)، حاکی از تأثیر منفی کرونا بر صنعت گردشگری بود و شیوع ویروس کرونا باعث ایجاد رکود و سیر قهقرايي صنعت در حال توسعه و بزرگ گردشگری در سطح جهان شده است و سبب بروز آسیب‌هایی در بخش‌های مختلف این صنعت شده است. پژوهش قربانی ندرآبادی (۱۳۹۹) که با عنوان «آثار اقتصادی و اجتماعی شیوع ویروس کرونا بر صنعت گردشگری ایران؛ مبتنی بر رویکرد تحلیل مسیر ساختاری» انجام شد، نشان داد که در پی بروز شوک کرونا، کاهش درآمد ناشی از افت گردشگری ورودی منجر به کاهش تولید تمامی بخش‌های اقتصادی شده است، به طوری که این کاهش تولید به ترتیب در بخش‌های عمده‌فروشی و خرده‌فروشی با سهم ۱۶/۶٪ (رتبه اول)، حمل‌ونقل با سهم ۱۱/۶٪، تأمین‌جا با سهم ۱۰/۵٪، فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها با سهم ۹/۳٪ و ساخت محصولات غذایی با سهم ۶/۱٪ (رتبه پنجم) رخ می‌دهد. همچنین نتایج حاصل از رویکرد تحلیل مسیر ساختاری نشان می‌دهد که بین عوامل تولید، درآمد مختلط مسیر اصلی و مهم می‌باشد و درآمد تمامی نهادها حاصل از کاهش مخارج گردشگری اعم از خانوارهای شهری و روستایی و نیز شرکت‌ها کاهش می‌یابد. در این میان بیشتر مسیرهای اثرگذاری خانوارها، مربوط به خانوارهای شهری می‌باشد و در بین دهک‌های خانواری نیز دهک‌های با درآمد بالا بیشترین سهم را از کاهش درآمد نهادی به خود اختصاص می‌دهند ضمناً مهم‌ترین مسیرهای تأثیرگذاری در بین دهک‌ها نیز همین دهک‌های با درآمد بالا (به‌ویژه دهک‌های با درآمد بالای خانوارهای شهری) می‌باشند. راناسینگه^۱ و همکاران (۲۰۲۱)؛ نیکولا و همکاران (۲۰۲۰)؛ گوان و همکاران (۲۰۲۰) از پژوهش خود با عنوان «پیامدهای اقتصادی - اجتماعی بیماری همه‌گیر ویروس کرونا COVID-19» چنین نتیجه گرفتند که صنعت گردشگری از جمله مهم‌ترین صنایعی است که شیوع ویروس کرونا بر آن تأثیر منفی گذاشته است. لاک^۲ (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «تغییر جهانی در درآمد سفر و گردشگری به دلیل COVID-19» نشان داد که شیوع ویروس کرونا بر صنعت گردشگری اثری منفی داشته و سبب کاهش ۱۸ درصدی درآمدهای صنعت مسافرت و گردشگری شده است. استرادا^۳ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «چگونه یک بیماری عفونی مسری عظیم می‌تواند گردشگری، تجارت بین‌الملل، حمل و نقل هوایی و مصرف برق را تحت تأثیر قرار دهد؟ مطالعه موردی ویروس کووید -۱۹» تأثیر ویروس کرونا را بر چهار بخش استراتژیک اقتصادی؛ گردشگری، تجارت بین‌الملل، حمل و نقل هوایی و مصرف برق مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش آنان حاکی از تأثیر منفی ۷۵ درصدی شیوع این ویروس بر بخش گردشگری بود. با توجه به شرایط به وجود آمده و نتیجه تحقیقات ذکر شده در داخل و خارج از کشو و نیز پژوهش انجام شده، می‌توان بیان داشت که شرایط کرونا شرایط بحرانی، حاد و غیرقابل پیش‌بینی بود و امید است که با فراگیری هر چه بیشتر واکسیناسیون، گام مهمی در جهت پایان دادن پاندمی کرونا برداشته شود و دوباره سفر و مسافرت از سرگرفته شود؛ و علاوه بر آن در زمینه واگذاری امتیاز واحدهای اقامتی و بوم‌گردی فیلترهای تخصصی‌تری طراحی شود و هدف توسعه کیفیت باشد تا کمیت که روند کنونی در پی دارد. همچنین در خصوص استفاده بیشتر از فضای مجازی می‌توان برای معرفی اقامتگاه، محصولات و صنایع کشاورزی و تولیدی، گام برداشت؛ و به مسئولین و متصدیان دولتی نیز توصیه می‌شود در خصوص تنفس بیشتر برای بازپرداخت وام‌ها، یا در خصوص معافیت‌های مالیاتی و در نظر گرفتن تخفیف برای پرداخت حق بیمه پرسنل و

1 Ranasinghe

2 Lock

3 Estrada

نیز پرداخت بیمه بیکاری برای پرسنل مراکز اقامتگاه‌های بوم‌گردی به عنوان مهم‌ترین راهکارها برای کاستن از چالش‌های پیش- روی صنعت گردشگری در زمینه مسائل اقتصادی و شغلی در دوران پاندمی کرونا، نام برد.

منابع

- رحمانی حجت؛ عرب محمد؛ سعیدپور جلال؛ رجیبی واسوکلانی قاسم و میرزایی، هیوا (۱۳۹۹)، «بازار گردشگری سلامت ایران در پاندمی کرونا و بعد از آن»، مجله راهبردهای مدیریت در نظام سلامت، دوره ۳، شماره ۵، صص ۱۶۸-۱۶۵.
- شریفی فر فریده و خلیلوند گلثوم (۱۳۹۵)، «اثرات صنعت گردشگری بر محیط زیست»، سومین همایش بین‌المللی و ششمین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پایدار، تهران: دانشگاه تهران.
- عمادی امید و اصغری محبوب ندا (۱۳۹۹)، «تأثیر ویروس کرونا (COVID-19) بر صنعت گردشگری و راهکارهای مقابله با آن»، پنجمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و مهندسی و دومین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی آسیا، تهران: دانشگاه تهران.
- قربانی ندرآبادی مسعود (۱۳۹۹)، «اثرات اقتصادی و اجتماعی شیوع ویروس کرونا بر صنعت گردشگری ایران؛ مبتنی بر رویکرد تحلیل مسیر ساختاری»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
- کرمی زین‌العابدین؛ حسن‌آبادی، داوود و لطفی، شهرزاد (۱۳۹۹)، «تحلیل و بررسی نقش دولت در مدیریت و برنامه‌ریزی بحران‌های گردشگری؛ مطالعه موردی بحران کرونا»، فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دوره ۱۲، شماره ۳، صص ۶۳۹-۶۱۷.
- لطفی خاچکی، بهنام (۱۳۸۷)، «گردشگری به مثابه یک صنعت»، مجله راهبرد، شماره ۲، دوره ۱، صص ۲۰۶-۱۷۱.
- صانعی اشرف السادات و نیکبخت نصرآبادی، علیرضا (۱۳۸۴)، «روش‌شناسی تحقیقات کیفی در علوم پزشکی»، تهران: انتشارات برای فردا.
- منتی، حسین (۱۳۹۹)، «بررسی اثرات ویروس کرونا - کووید ۱۹ بر اقتصاد جهانی»، نشریه ارزیابی تأثیرات اجتماعی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۱۸۱-۱۶۳.
- نیکفال مغالو، ساسان و منصوری، محدثه (۱۳۹۹)، «تأثیر ویروس کرونا COVID-19 بر صنعت گردشگری»، هفتمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم جغرافیا، معماری و شهرسازی ایران، تهران: دانشگاه تهران.
- Estrada, M. Park, D. & Lee, M. (2020) How A Massive Contagious Infectious Diseases Can Affect Tourism, International Trade, Air Transportation, and Electricity Consumption? The Case of 2019 Novel Coronavirus (2019-nCoV) in China (February 19, 2020). See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/339335676>
- Guan, D. Wang, D. Hallegatte, S. Huo, J. Li, S. Bai, Y. Lei, T. Xue, Q. Davis, S. J. Co_man, D. Cheng, D. Chen, P. Liang, X. Xu, B. Lu, X. Wang, S. Hubacek, K. & Gong, P. (2020). Global economic footprint of the COVID-19 pandemic. DOI:10.21203/rs.3.rs-25857/v1
- Lock, S. (Apr 1, 2020); Global change in travel and tourism revenue due to COVID-19 2019- 2020; <http://www.Ststista.Com/forecasts/1103427/Covid-10-revenue-travel-tourism-industry-forecast>.
- Morrow, R; Rodriguez, A & King, N. (2015) Colaizzi's descriptive phenomenological method. The psychologist, 28 (8). pp. 643-644. ISSN 0952-8229
- Nicola, M. Alsafi, Z. Sohrabi, C. Kerwan, A. Al-Jabir, A. Iosifidis, Ch. Agha, M. and Agha, R. (2020), The socio-economic implications of the coronavirus pandemic COVID-19: A review. International Journal of Surgery 78, 185-193.
- Qiu, J. Shen, B. Zhao, M. Wang, Z. Xie, B. & Xu, Y (2020). A Nationwide Survey of Psychological Distress among Chinese People in the COVID-19 epidemic: Implications and policy recommendations. General Psychiatry, 33(2): e10-21. doi: 10.1136/gpsych-2020-100213.
- Mason, M. (2010), Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews. Forum: Qualitative Social Research, 11(3). 1-15.

- Ranasinghe, J.P.R.C, Karunarathna, A.C.I.D and Herath, H.M.J.P. (2021). After Corona (COVID-19) impacts on global poverty and recovery of tourism based service economies: An appraisal. Int.J.Tour.Hosp. 1(1): 52-64
- SA, R.R.K. (2020). Brief review of Coronavirus for healthcare professionals.10 February. JPACC. 20(2):69-79.
- WHO. Novel coronavirus (2019-nCoV) situation report - 15. Feb 4, (2020). https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200204-sitrep-15-ncov.pdf?sfvrsn=88fe8ad6_2 (accessed Feb 4,2020).
- Zhu HP, Lin W, Fang CZ, Peng SC, Zhang LH, Chang GP. (2019). Clinical analysis of 10 neonates born to mothers with 2019-nCoV pneumonia. AME.2019. DOI:10.21037/tp.2020.02.06.

